

Csepli György

Wiki-tudás¹

„Wiki” névvel illetik azt a webes szoftvert, mely sok olyan ember szellemi együttműködését segíti elő, akik különben nem működnének együtt egymással, mivel nem találkoznak, nem beszélgetnek, sok esetben nem is tudnak egymásról. Az interneten létrejött kommunikációs aréna jóvoltából az együttműködők potenciális köre az egész Földet átfogja. Elérkezett a tömegméretű szellemi együttműködés korszaka. Ebben az új korszakban csak azoknak van esélyük a sikerre és a boldogulásra, akik be vannak kötve a világot átfogó elektronikus kommunikációs hálózatra. A „digitális bennszülöttek” és a „digitális bevándorlók” milliói működnek együtt és versengenek egymással annak érdekében, hogy gazdagodjon a társadalom minden egyes szektora. Az emberek közvetlen együttműködését a korábbi korszakokban a tér és az idő korlátozta. Az embereket a kultúra, a vallás, a nemzeti hovatartozás erői egyesítették és választották szét. Nem volt sok közös háttértudás, ami a globális közlést és kölcsönös megértést lehetővé tette volna. Az „emberiség” csak egy szó volt.

Az új, együttműködésen alapuló technológiák az érintkezés és a közlés új szabályait teremtik meg, melyek kiszabadítják az embereket a szerepek és identitások kötelékeiből és lehetővé teszik számukra, hogy gyökeresen új típusú kapcsolatokra léphessenek egymással. Ennek során a „professzionizmus” és az „amatőrizmus” közötti határok eltűnedeznek. Az interneten megvalósuló részvétel, megosztás, csere és önszervezés együttesen oda vezetett, hogy a világ rendje teljesen megfordult. Először fordul elő a történelemben, hogy megértik egymást a csoportok, melyek mindegyike a „homo sapiens” fajhoz tartozik. Az új rend ott van, ahol a kreativitás, a vállalkozó szellem, a részvételi hajlandóság és kezdeményezés rátalál a számítógépre, a szélessávú internetre és a digitális írástudásra.

Az emberi kapcsolatok forradalma zajlik a világon. A tudás egész világra kiterjedő, mindenütt elérhető és jelenlévő platformja megjelenésével életünk akciórádiusza jelentősen megnő, függetlenül attól, hogy hol élünk. Tapscott és Williams helyesen írják: „ma már az indiai, a kínai, a brazil vagy az egykori kelet-európai blokk feltörekvő országaiban élő fiatalok is egyenlő esélyekkel indulhatnak a globális világgazdaságban. Olyan lehetőségeik vannak, amelyekről a szüleik annak idején csak álmodozhattak. Ma már az is megtörténhet, hogy egy bangalóri telefonos ügyfélszolgálati központban dolgozó fiatalemberhez futnak be a rendelések egy Los Angeles-i autósétterem számára, vagy hogy Kína Shenzen tartományában,

¹ Ez a cikk egy angolul tartott előadás alapján készült szöveg fordítása, mely eredetileg a Magyar Tudományos Akadémián hangzott el egy konferencián, melyet Nyiri Kristóf szervezett „Towards a Philosophy of Telecommunications Convergence” címmel, 2007-ben.

a Foxconn új gyárában dolgoznak a kínaiak, ott ahol a kínai parasztek egy évtizeddel korábban még ökör vontatta ekével szántották a földeket. Ma száznyolcvanezer embernek ad otthont, megélhetést, munkát és életteret a Foxconn gyára és a köré épített város, ahol a legfejlettebb technológiával készülnek az elektronikai cikkek, a világ tinédzserjeinek nagy öröme.”²

Ez a cikk arról szól, hogy az emberi kapcsolatok forradalma miként hat a tudásra. Ez a kutatási terület teljesen új és állandóan változik. A tudás termelésének és átadásának korábbi formái, mint például az utánczás, a szóbeli és az írásos közlések, a tartalom központi sokszorosítása és szórása elektronikus úton történő kommunikációnak adták át helyüket, ami az egész világon kinyitotta a kapukat az információk tömeges cseréje előtt. Sok alap kutatásra lesz még szükség ahhoz, hogy feltárjuk azokat a lehetőségeket, melyeket ez a folyamat magában rejt. A valódi probléma persze nem abban van, hogy a tudás régi elemeihez képest keletkezett új elemeket leírjuk. Ez magától értetődő. A feladat az, hogy a tudás új mintáit, eljárásait és módozatait a tudás hagyományos eszközeivel összekapcsoljuk, különben a történelem megszakad. Hidakat kell építenünk a tudás korábbi világa és az új világ közé.

Sokféle nevet alkalmazhatunk az új tudás jelölésére. A „wiki” nevet választottuk, mivel ez a név magában áll egy szemantikai sivatagban. A „wiki” szó hawaii nyelven annyit jelent, hogy „gyors”. Ez név Howard (Ward) Cunningham programozótól származik, aki egyszer a Honolulu-i Nemzetközi repülőtéren arra várt, hogy egy kocsit átszállítsa az egyik terminálról a másikra. A repülőtéri alkalmazott, akit megkérdezett, hogy mi legyen a szállítás eszköze, azt javasolta neki, hogy válassza a „Wiki Wiki” összekötő buszt, mely a leggyorsabb összeköttetést biztosítja. Ward Cunningham erre a hawaii szóra asszociált, amikor felmerült benne, hogy milyen nevet adjon website-jának, mely lehetővé tette, hogy sokan vegyenek részt a szoftverfejlesztésben. Ennek megfelelően 1995. március 25-én elindította WikiWikiWeb névű helyét. Arra gondolt, hogy a WikiWikiWeb-en szereplő oldalakat a lehető leggyorsabb módon teszi szerkeszthetővé. De amint a látogatókat köszöntő oldal tanúsítja, a wiki keresőmotorok a programozás valóban gyors eszközeinek bizonyultak³.

„Ennek a wikinek a gyújtópontjában elsődlegesen a minden résztvevő számára elérhető szoftverfejlesztés projektjei és mintái állnak. Ugyanakkor látnivaló, hogy ez a wiki programozó ötletek informális történeténél jóval több. Így kezdődött, de a felvetett témák egy magában megálló kultúrát és identitást teremtettek. Minden wiki tartalom munka közben változik. Ez egy fórum, ahol az emberek egymás tudomására hozzák és kicserélik ötleteiket, eszméiket. Minden változik aszerint, ahogyan jönnek és mennek az emberek. Akinek

² Tapscott, D., Williams, A.D.2006. Wikinómia. Hogyan változtat meg mindent a tömeges együttműködés. Budapest: HVG. 24.o.

³ Köszönöm Bodoky Tamásnak, hogy erre felhívta a figyelmemet.

szakértői információra van szüksége, az forduljon a Wikipédiához. Itt minden információ szubjektív”.⁴

A WikiWikiWeb eredeti formájában meglehetősen elkülönült volt. Mihelyt az elv nyilvánvalóvá vált, az eredetileg programozásra fókuszáló wiki keresőmotort könnyű volt szövegeközpontúvá alakítani. Ben Kovitz 2002 januárjában bemutatta a WikiWikiWebet Larry Sangernek, aki akkoriban egy Nupédiának nevezett online enciklopédia megalkotásán dolgozott. Az online enciklopédia projektje azonban becsődölt, s Sanger érdeklődése ekkor a wiki keresőmotor felé fordult.

Ebből lett a Wikipédia, melynek működése azon a feltevésen alapult, hogy névtelen önkéntes együttműködők között az együttműködés eredménye folyamatosan tökéletesedő tartalom lesz. A Wikipédiát ezek írják, akik folyamatosan figyelik és javítják egymás hozzájárulásait. Bárki szakértője lehet bármilyen területnek. Az eredmény dinamikus, örökösen tökéletesedő tartalom, mely a dolog természeténél fogva nem védtelen a vandalizmussal és a pontatlanságokkal szemben. A folyamat a Darwin által leírt természetes kiválasztódásra emlékeztet, mely a továbbengedte a túlélésre alkalmast, s leblokkolta, kihalásra ítélte a túlélésre alkalmatlant.

Az alkalmazások sokfélesége és változékonysága okán nagyon sok népszerű website alkalmazza ma már a wiki módszert.

A Wikipédia mára a kollektív tudományos tartalomfejlesztés globális mozgalmává fejlődött, mely nemcsak angol nyelven, hanem számos más (köztük magyar) nyelven is elérhető. Nem véletlen, hogy ha valaki a wiki-tudásra vonatkozó legfrissebb információkra kíváncsi, akkor célszerű, ha a Wikipédiához fordul. A nagy erőforrások birtokában megszervezett tudományos vállalkozások, mint például az Encyclopedia Britannica vagy a Magyar Nagylexikon, felülről-lefelé szerkezetű ontológiai rendszerrel és szigorú hierarchiába rendezett szerkesztőgárdával rendelkeznek. Ezzel szemben a Wikipédia összhangban van azzal, ahogyan használói részt vesznek a társadalmi valóság megszerkesztésében.

A Wikipédia csak kezdete a közösségi, globális és egyetemes tartalmak mozgalmához vezető útnak. A Wikipédiát szótárak, digitális könyvtárak, audiovizuális archívumok, elektronikus tanulási anyagok, multimédia híradók követik. A digitális nemzedék tagjai, az információs társadalom bennszülöttjei, az új kommunikációs technológia felhasználói mind azon vannak, hogy saját hasznukra tartalmakat hozzanak létre a nyíltság, az osztozkodás, a részvétel és az egymást kiegészítő szaktudás elvei alapján. Az új web részvételi architektúrájának alapján

⁴ Cunningham & Cunningham, Inc. <http://c2.com/cgi/wiki?WelcomeVisitors> (2004., augusztus 21.). Internet Archive: <http://web.archive.org/web/20040814080849/c2.com/cgi/wiki?WelcomeVisitors>

egy új kultúra tör elő, melynek nincs eleve megadott struktúrája, alulról felfele építkezik és a közösségi önszerveződés mintáit követi.

A web 2.0, mint a „részvétel platformja” szöges ellentétben van a web 1.0 létmódjával, melyre elsődlegesen az egyirányú információszolgáltatás volt jellemző. A web 2.0-val foglalkozó első konferencián Tim O'Really és John Batelle azt feltevést hangsúlyozták helyesen, hogy a részvétel speciális hálózati hatásokat hoz létre a társadalmi létben, ami magával hozza, hogy az üzleti, a politikai és társadalmi szervezetek hatékonyabbá válnak. A „részvétel platformja” elősegíti az innovációt és elősegíti az alkalmazásokban a használat lévén megjelenő hozzáadott érték keletkezését. A felhasználó és a szolgáltató közötti aszimmetrikus kapcsolat helyére a hálózat tagjai közötti kölcsönösség és interaktivitás kerül, akik ugyanolyan gyakran töltik le, mint töltik fel a tartalmakat. A web 2.0 lényege a közösség-építés, mivel a felhasználók nemcsak fogyasztják, hanem elő is állítják a tartalmakat, melyeket kicserélnek egymás között, miközben újra meg újra felhasználják azokat. A web 2.0-nak ez a tulajdonsága okozza, hogy a platform gazdasági, politikai és közösségi értéke egyenesen nő a platformban résztvevők számával.

A kreativitás mindig a való és a lehető szakadásából, a társadalmi valóság egymásnak ellentmondó konstrukcióinak ütközéséből támad. Kollektív jellegénél fogva az új web a kreativitás egyik leghatékonyabb eszközének tekinthető. Wiki-szoftverek teszik lehetővé a résztvevők számára, hogy fényképeket, szövegeket, videofelvételeket, zenéket, adatbázisokat csereberéljenek egymás között, ami megtapasztalhatóvá teszi a „tömegek bölcsességét”. A wiki tudás keretei messze meghaladják a hagyományos tudás kereteit.

A Web 1.0 platformjára a keresés, a navigáció, a barangolás a küldés volt jellemző. Ezzel szemben a Web 2.0 platformján zajló felhasználó kategorizáló tevékenységek a kollektív tudás fejlődését eredményezik. Az egyes tartalmakat maguk a felhasználók osztályozzák, s az egy-egy osztályba tartozó tartalmak használata mentén külön-külön közösségek jöhetnek létre. A közösségi tudás és a közösségi emlékezet teljesen másképpen szerveződik, ha rendezető elveit nem egy központi tekintély, hanem maguk az emlékezők, az élmények hordozói biztosítják. Akik egy-egy tartalmat hasonló módon jelölnek, azok szemantikai közösséget alkotnak. A közös kategorizációk mentén teljesen új felhasználói közösségek jönnek létre, melyek tagjait a közös világlátás, valóságfelfogás és értelmezés jellemzi.

A hagyományos tartalom-indexelést az egyes szakterületek szakmai tekintélyeknek tekintett kapuőrei végzik. A „népi idexelés” (folksonomy) gyakorlata és módszere ezzel szemben egy teljesen más megközelítést jelent. A kulcsszavakat maguk a tartalmak előállítói és fogyasztói állítják elő. Az eredmény egy folyamatosan bővülő, közösen létrehozott szótár, melyet az azonos meta adatokat használó közösség tagjai közötti bizalmat és kölcsönös megértést

elősegítő tudáskészletnek tekinthetünk. A népi indexelést elvét követő címkeadás jó példa arra, hogy közösség és tudás között miként jön létre eltéphetetlen kapcsolat. A web sokfélesége és hajlékonysága miatt a felhasználók egyszerre nagyon sokféle közösséghez tartozhatnak, ami azt eredményezi, hogy nincs rögzült identitásuk.

A nyílt platform és az eszközök lehetővé teszik a résztvevők számára, hogy hatékony kulturális és információs szolgáltatásokat hozzanak létre a weben, melyek teljes egészében befolyásolhatatlanok a központosító, az erőforrások monopolizáló, verseny nem ismerő erők által. Látnunk kell azonban, hogy a kreatív tömeges együttműködés elvei, a részvétel, a nyíltság és az osztozkodás ütköznek a tartalomtulajdonosok jogait szabályozó szerzői jogi elvekkel. Manapság háború van azok között, akik szerint mindent ingyen kell adni, és azok között, akik hisznek a tulajdonban, melynek fejében azon nyomban anyagi ellenszolgáltatás jár, hogy a szóban forgó szolgáltatást igénybe vették.

Hiszünk abban, hogy hosszú távon a web és annak wiki-tartalmai olyan önszervező üzleti környezetet eredményeznek, amely lehetővé teszi majd, hogy a közös kreativitás által létrehozott termék learathatóvá váljon.

Nem felejthetjük el, hogy az új web magasan fejlett technológiai infrastruktúrába ágyazódik, melyet az infokommunikációs ipar összes szegmense támogat. Az alapot a vezetékes és vezeték nélküli mobil szélessávú interneteztetést lehetővé tevő hálózatok képezik. A magas költségeken kiépülő infrastruktúra nélkül az emberek hálózati összeköttetése lehetetlen. Az egymással összekötött emberek közötti szabad kreatív együttműködés alapfeltétele, hogy a gazdaságnak legyenek olyan folyamatosan fejlődő szegmensei, mint az elektronikus kommunikációs hálózat, a PC és szervergyártás és kereskedelem a rendszerintegráció, a megfelelő tartalomkínálat. De mindez hiába, ha a társadalomban sok a digitálisan írástudatlan polgár. Ha mindez együtt van, akkor komoly gazdasági növekedés várható.

Ha az emberekből hiányzik a kedv és a készség arra, hogy használják az internet adta lehetőségeket, akkor nem jön létre az összeköttetés közöttük és nem lesz kreatív együttműködés sem. Az egymással összekötött, egymással együttműködő, kompetens személyek számának el kell érniük egy kritikus határt.

Mi lehet az indító oka annak, hogy az egymással az internetes hálózat révén összekötött személyek wiki vállalkozásokba fogjanak? A lehetséges motívumok sorában a következőket említhetjük: ön-fejlesztés, játék, szórakozás, öröm, idealizmus, egy jobb társadalomra való törekvés, közösségépítés vágya. A web 2.0 szolgáltatásai és termékei olyan szükségletekre épülnek, melyeknek semmi közük sincs az olyan fiziológiai szükségletekhez, mint az éhség, a szomjúság, a környezet ártalmi elől való menekülés. A blogírás, a népi indexelés, a

wikitartalom, az RSS, és a közösségi publikálás egyéb formái, az online web szolgáltatások (pl. eBay, gmail) erejüket abból merítik, hogy messze a fiziológiai szükségleteken túlmutató szükségleteket elégítenek ki. Abraham Maslow szerint, míg az emberek erőfeszítéseiket alapvetően fiziológiai szükségleteik kielégítésére összpontosítják, addig nem képesek magasabb rendű szükségletek kielégítésére gondolni, melyek a személyiség jólétének fokozására és az önmegvalósításra sarkallnak.

Ha ez ember könnyen, hozzáértően, spontánul és kreatív módon él, akkor képességei és személyiségéből adódó erői a maguk teljességében kibontakoztathatók. Az új mobil infokommunikációs technológiák a lehető legtöbb ember számára lehetőséget adva az önmegvalósításra a társadalom életének minden szeletét mélyrehatóan megváltoztatják.

Maslow a következőképpen írja le a szükségletek hierarchiáját:

1. Fiziológiai szükségletek: éhség, szomjúság, hideg-meleg elleni védekezés stb.
2. Biztonsági szükségletek: vést hozó kockázatokkal szembeni védelem, társas együttlét.
3. Társas érzelmi szükségletek: elfogadás, hovatartozás.
4. Megbecsülés iránti szükséglet: teljesítmény-elismerése, hírnév, státusz és presztízs keresése.
5. Kognitív szükségletek: a megismerés és megértés szükséglete, a kíváncsiság, a titokzatos megfejtése, az ismeretlen ismertté tétele.
6. Esztétikai szükségletek: a szimmetria, a rend, a rendszer és a szerkezet keresése.
7. Önmegvalósítás: annak szükséglete, hogy azzá váljon az ember, akivé képes válni, hívja életre azt, ami csak lappang benne, teljesítse ki önmagát⁵.

Mindebből az következik, hogy a „wiki” fogalmát nem meríti ki a „gyorsaság”. A szó az együttműködésre, a kölcsönösségre, a közösségre a külső és belső világra vonatkozó tudásunk kollektív természetére utal informatikai keretben. Ugyanakkor látnunk kell, hogy a wiki tudás felsorolt jellemzői nem újak a társadalom életében, sőt azt mondhatjuk, hogy mindig is jellemzői voltak az emberi feltételnek. A wiki a kulturális termelés egyik új formája, mely meglepően hasonlít a tartalmakat szájról-szájra áthagyományozó egykori „Gemeinschaft” típusú közösségek népi kultúrájára. A dalok, eposzok, mondák, mágikus rítusok, zenék ugyanolyan elvek alapján keletkeztek, variálódtak és terjedtek, mint ahogyan azt a wiki szoftver teszi a weben. Andrej Szinyavszkij a 70-es évek végén, a Sorbonne egyetemen előadás sorozatot tartott az orosz néphit tartalmairól. Az előadás sorozat alapján a szerző könyvet írt, mely 2007-ben angolul is megjelent⁶. A könyv alaposan feltérképezi az orosz népi képzeletet részletesen feltárva a történet-sémákat, jellemeket, pogány és keresztény hiteket,

⁵ Maslow, A. 1954. Motivation and personality. New York: Harper and Row

⁶ Sinyavsky, A. 2007. Ivan the Fool. Russian Folk Belief. A cultural history. Moscow: Glas

babonákat. A szerzőnek bőven volt alkalma arra, hogy megmerítkezzen ebben a világban. A múlt század 50-es éveiben kutatóként sokat járt Szibériában, majd később gulag lakóként volt kénytelen ugyanott élni. Szinyavszkij sikeresen mutatja ki a népi kultúra tartalmainak szerkezetében a „wiki” elemet, aminek lényege a folyamatos változás, az előreláthatatlanság, és a tudás egyes elemei közötti kölcsönös összefüggés. Ez a fajta tudáshíd, mely világokat és embereket köt össze.

A népi tartalmak előállítói és tökéletesítői névtelenek, éppen úgy, ahogyan névtelenek a Linux, a Wikipédia, a Flickr, a Technorati, a Second Life, az InnoCentive, a MapQuest, a Facebook, a Delicio.us és mások közreműködői. A internetes helyek mind olyan tartalmakhoz teszik lehetővé a hozzáférést, melyek folyamatosan változnak, fejlődnek a „digitális nép” tagjainak jóvoltából. A wiki egy új népi tudat ébredéseként is felfogható, mely folyamatosan mozog, hol előre, hol hátra, egy pillanatra sem állva meg. Egy új mágikus tudat megjelenésének vagyunk tanúi.

A kommunikációs technológiák okán jelentkező különbségek mellett természetesen elvi különbségek is vannak a wiki tudás és a hagyományos népi tudás szerveződése és működése között. A „Gemeinschaft” kultúrák tartalmi hosszú évszázadok során keletkeztek, és évtizedekig tartott, míg kiválasztódtak a legjobb megoldások és változatok. Egy-egy Gemeinschaft társadalom kultúrája meghatározott időben és helyen élt és él, melynek elválaszthatatlan kísérői a „hazára” és annak múltjára vonatkozóan kollektíve kidolgozott tudat-tartalmak. Ezzel szemben a wiki keresőmotorok által teremtett kultúrának nincsenek határai az időben és a térben. A kultúrának helyet adó világhálóban keletkező hálózati hatások nem adnak elég alapot ahhoz, hogy hosszantartó, nemzedékeken keresztül ívelő identitásminták születhessenek. A wiki kultúra még nem kristályosította ki a válogatás szempontjait és nem tartósította a közösségépítés szempontjait. A digitális nemzedékek tagjai folyamatosan készen állnak arra, hogy a web részvételi architektúrájának megfelelő szolgáltatásokat igénybe véve bármit létre hozzanak, ami kulturális tartalomnak számít. A résztvevők modern társadalomban élnek, mely számukra nem átlátható, s cselekvési szabadságukat korlátozza. Következésképpen, az sem kizárt, hogy a tömeges részvétel révén történő információszolgáltatás kollektív bölcsesség helyett kollektív ostobaságot eredményez. Szemét, téves információk tömkelege, a valóság hibás reprezentációi, meg nem gondolt gondolatok jelenhetnek meg, melyek kiszűrődésére nincs biztosíték, ha inkompetensek a résztvevők. Kollektív téboly lehet a következmény, s sajnos van bőven arra is példa, hogy a kreativitás destruktív irányba fejlődik.

Ha nem vagyunk tisztában a web 2.0 kollektív természetéből adódó veszedelmeivel a politikai és társadalmi kockázatok elviselhetetlenül nagyok lehetnek. A hálózati hatások nemcsak az üzleti műveleteket, békés civil szervezetek globális kezdeményezéseit, akadémiai és oktatási

intézmények kooperációját könnyíthetik meg. Bűnözői hálózatok, interneten működő maffiák, terrorista összeesküvések, szélsőséges politikai mozgalmak valamint szélhámosok, örültek is learathatják a web. 2.0 alapon létrejövő tömeges kooperáció gyümölcseit. James Surowiecki optimista tézisével szemben azt mondhatjuk, hogy a tömegek nem szükségképpen értelmesebbek, mint az egyének külön-külön⁷. A kollektív felelőtlenség és a szakértelem hiánya miatt a tömegekből hiányzik a hibák kölcsönös korrigálásának képessége, függetlenül attól, hogy városi tereken gyülekeznek vagy a kibertérben verődnek össze. Bárki, aki moderálatlan blogot ír naponta, tanúsíthatja, hogy a hozzászólók nem feltétlenül konstruktív, értelmes, az eredeti gondolatot alkotó módon tovább vivő személyek köréből kerülnek ki. Böven vannak olyanok is, akiken a névtelenség, felismerhetetlenség, tömegesség gyűlölködést, irracionális ellenségeskedést, szitkozódást hív elő. A közjó és a kibertér kapcsolata ma még teljesen kiderítetlen.

Ha nincsenek meg a megfelelő nem tekintélyelvű ellenőrző eszközök, mint például a szakértők kölcsönös ellenőrzése és korrekciója, a nem odatartozó, ostoba és gonosz kapcsolódó tartalmak folyamatos kiszűrését biztosító önszervező eljárások, akkor a wiki-tudás lidércnyomássá változhat. A web által lehetővé tett kollektív jelenlét irányításának művészete akkor születik meg, ha lehetővé válik, hogy a kibertéren belül is folyamatosan újjászülethessen a rend, s megvédhesse magát a káosszal szemben. Ebben látom a jövő egyik legfontosabb közszolgálati kihívását.

⁷ Surowiecki, J. 2007. A tömegek bölcsessége. (Miért okosabb a sokaság mint a kevesek? Hogyan alakítja a kollektív tudás a gazdasági életet, a társadalmakat és a csoportokat?) Budapest: Napvilág